

Komentar in karta: 2/67

SLA V165(b).01 'vrt za zelenjavo in rože'

Mojca Horvat

1. Gradivo

Prvotno vprašanje V165 *vrt* iz Ramovševe vprašalnice je bilo v prenovljeni vprašalnici razdeljeno na dve podvprašanji, tj. na V165a) *vrt – sadni* in V165b) *vrt – za zelenjavo in rože*. V gradivu, zbranem pred letom 1961, je večinoma zapisan le en leksem brez pomenske razlage, zato je bilo to gradivo upoštevano pri obeh kartah, tj. pri 2/66 in 2/67.

Leksemom brez pomenske oznake je tako mogoče določiti pomen 'manjše zemljišče navadno blizu hiše, na katerem raste trava, drevje, se goji vrtnina, okrasne rastline', knj. *vrt* (*ř, ř*). Taki leksemi so *vrt* (z izpeljankami *vrtec*, *vrtiček* in *vrtičič*), ki je najpogostejši, *gartelj*, *garteljč* (v T213 'majhen vrt pri hiši'), *ograd* in *ogradček*, redki ali enkratni pa *brajda*, *greda*, *gorten*, *gradec* in *na trati*.

Tudi za pomen 'manjše zemljišče, na katerem se goji vrtnina, okrasne rastline', knj. *vrt* (*ř, ř*), je najpogostejši leksem *vrt* (v T098 'majhna njiva', v T120 in T127 'ograjena njiva') z redkejšimi izpeljankami *vrtiček*, *vrtec* in *vrtček* ter oblikoslovno različico *vrto*. Druga najpogostejša sta leksema *gartelj* (z izpeljanko *garteljč*) in *greda* z oblikoslovno različico *greda* (v T228, T255 in T256 'ograjen vrt'), ki sta v narečjih prisotna na zemljepisno strnjenih območjih. Svoje areale imajo še leksemi s korenomo *-grad-*, tj. *ograd* (v T369 'njiva pri hiši'), *ogradček* in *ogradec* ter *zelnik*, medtem ko so ostali redkejši ali enkratni.

Ožji pomen 'manjše zemljišče, na katerem se goji okrasne rastline' imajo leksemi *gartelj* v T193 in T217, *garteljč* v T231, *vrt* v T193 in T332, *ogradček* v T396 ter *vrtiček* v T180 in T168.

2. Morfološka analiza

vrt < **v(ɔrt)-ɔ* ← rom. *ortu < lat. *hortus* 'vrt'

vrto < **v(ɔrt)-o*

vrtec < **v(ɔrt)-bc-ɔ*

vrtček < **v(ɔrt)-bč-bk-ɔ*

vrtičič < **v(ɔrt)-bč-íř-ɔ*

vrtiček < **v(ɔrt)-íř-bk-ɔ*

zelenjavni vrt < **zel-eń-av-ɔn-ɔ-j-ɔ v(ɔrt)-ɔ* ← *zel-eń-av-a (← *zel-en-ɔ 'zelen') + **v(ɔrt)-ɔ*

vrt za rože < **v(rɔt)-ɔ za (rož)-ę* ← **v(ɔrt)-ɔ* + *za 'za' + *(*rož*)-*a* (← stvnem. *rōsa*, srvnem. *rōse* 'vrtnica' (> nem. *Rose* 'vrtnica'))

- vrtlec** < **v(ɔrtɔl)-ɔc-ɔ* ← **v(ɔrtɔl)-ɔ* ← rom. *ortulus < lat. *hortulus 'vrtiček'
← *hortus* 'vrt'
- gred-** < **grɛd-* 'za obdelovanje primeren kos zemljišča, leha'
- greda za rože** < **grɛd-a za (rož)-ɛ* ← *grɛd-a + *za 'za' + *(*rož*)-*a*
- gredica** < *grɛd-ic-a
- gredica za rože** < **grɛd-ic-a za (rož)-ɛ*
- gredica za solato** < **grɛd-ic-a za (solat)-ɔ* ← *grɛd-ic-a
(← *grɛd-a) + *za 'za' + *(*solat*)-*a* (← rom. *salata 'solata')
- gartelj** < *(*gartl*)-*ɔ* ← nem. *Gärtlein* 'vrtiček' v bav. nem. izgovoru (*ä* > *a*)
- garteljč** < *(*gartl*)-*ɔc-ɔ*
- gorten** < *(*gorten*)-*ɔ* ← nem. *Garten* 'vrt' v bav. nem. izgovoru (*a* > *o*)
- ograd** < **o(b)-gord-ɔ* ← **o(b)-gord-i-ti* ← **ob-* 'ob, pri, okoli' + *gord-i-ti
'zagrajevati, delati ograjo'
- ograda** < **o(b)-gord-a*
- ogradec** < **o(b)-gord-ɔc-ɔ*
- gradec** < *gord-ɔc-ɔ ali **o(b)-gord-ɔc-ɔ*
- ogradček** < **o(b)-gord-ɔč-ɔk-ɔ* ← **o(b)-gord-ɔc-ɔ*
- ogradčnjak** < **o(b)-gord-ɔč-ɔn-ak-ɔ*
- ogradčenik** < **o(b)-gord-ɔč-en-ik-ɔ*
- gradčenik** < *gord-ɔč-ɔn-ik-ɔ ali **o(b)-gord-ɔč-en-ik-ɔ*
- gradčenjak**, verjetno v zvezi z *gradčenjak*
- flančnik** < *(*flanč*)-*ɔn-ik-ɔ* ← *(*flanc*)-*a* ← stvnem. *pflanza* 'sadika' (> nem. *Pflanze* 'rastlina, sadika')
- flančišček** < *(*flanč*)-*išč-ɔk-ɔ* ← *(*flanč*)-*išč-e*
- kapus/kapuz** < *(*kapus*)-*ɔ*/*(*kapuz*)-*ɔ* ← nem. *Kappus*, *Kappes* 'zelje'
- kapusje** < *(*kapus*)-*ɔj-e*
- kapuzišče** < *(*kapuz*)-*išč-e*
- zelnik** < *zel-ɔn-ik-ɔ ← *zel-ɔ 'zelena rastlina'
- zelenik** < *zel-en-ik-ɔ ← *zel-en-ɔ 'zelen'
- slog** < *sɔ-log-ɔ ← *sɔ-lefi ← **sɔ(n)-* 'skupaj z; od zgoraj navzdol' + *lefi
(< *leg-ti) 'leči'
- kolišče** < *kol-išč-e < *kol-ɔ 'kol'
- njiva** ≤ *niv-a 'nižina, nizek svet'
- leha** < *lɛx-a 'gredica, pas obdelane zemlje'
- brajda** < *(*brajd*)-*a* ← ben. it. *braid*, furl. *braide* 'majhno posestvo'
- verdura** < *(*verdur*)-*a* ← it. *verdura*, furl. *verdure* 'zelenjava'
- na trati** < **na (trat)-i* ← *na 'na' + *(*trat*)-*a* (← srvnem. *trat* 'pašnik' (> bav. nem. *Trat* 'praha, ledina' za nem. *Tratte* 'trata'))
- bržada**, nejasno

3. Posebnosti kartiranja

S črnimi znaki so kartirana splošna poimenovanja, npr. *vrt*, oz. tista, ki v gradivu niso pomensko opredeljena, medtem ko so poimenovanja s pomenom 'manjše zemljišče, na katerem se goji vrtnina, okrasne rastline' kartirana z znaki zelene barve.

Kot enkratnice so kartirani leksemi *verdura* v T101, *na trati* v T216, *bržada* v T180, *leha* v T169 in *njiva* v T137.

Kot enkratnica s *flanc-* je kartiran leksem *flančišček* v T261.

Kot enkratnici s *kapus-* sta kartirana leksema *kapusje* v T006 in *kapuzišče* v T155 in *kapus* v T045.

Kot enkratnice z *-grad-* so kartirani leksemi *ograda* v T055, *ogradčnjak* v T386, *gradčenik* v T404, *gradcenjak* v T405 in *ogradčenik* v T404.

Kot enkratnice z *vrt-* so kartirani leksemi *vrtčič* v T144 in T145, *vrtlec* v T359.

Kot enkratnica z *zel-* je kartiran leksem *zelenik* v T284.

Kot enkratna besedna zveza z *vrt* z desnim prilastkom je kartiran leksem *vrt za rože* v T198, kot enkratna besedna zveza z *vrt* z levim prilastkom je kartiran leksem *zelenjavni vrt* v T198.

Kot enkratna besedna zveza z *gred-* sta kartirana leksema *greda za rože* v T332 in *gredica za solato* v T417.

Kot tretji in nadaljnji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *gartelj* v T198 in T206, *garteljč* v T148, T198 in T231, *greda* v T315, *grede* v T396, *kapuzišče* v T067, *ograd* v T381, *vrtec* v T155, *slog* v T332, besedne zveze *gredica za rože* v T417, *zelenjavni vrt* v T198, *vrt za rože* v T198 in nerelevantni odgovor *ograd* 'samo za svinje' v T370.

Kot nerelevantna sta kartirana odgovora *šara* v T213 '1. prostor za vso zelenjavo na njivi, 2. vsa zelenjava: fižol, korenje, paradižnik' in *gartlje* v T158.

4. Uporabljena dodatna literatura

Furlan 2013; Horvat 2010; Horvat 2012

5. Primerjaj

SLA: V165(a).01 *sadni vrt* (2/66); OLA: L470, F471; ALE: 338; SDLA-SI: /; ALI: /; ASLEF: 3692; HJA: 1263; ÚMNYA: 20.

6. Etnološka osvetlitev

Vrt je manjši ali večji kos zemljišča v bližini doma, največkrat ograjen, namenjen gojenju zelenjave, vzreji sadik, gojenju dišavnic, zdravilnih zelišč in okrasnih rož predvsem za lastne potrebe, ki ga je večinoma mogoče obdelati ročno, z lopato, motiko, grabljami, sadilnim klinom, grebljico in drugim vrtnim orodjem. V večini kmečkih gospodarstev ga oskrbujejo predvsem gospodinje, v urbanih okoljih in

med neagrarnimi poklici, kjer se je zaradi želje po rekreaciji in izrabi prostega časa klasična delitev dela med moškim in žensko podrla, pa vrtove oskrbujejo tudi moški. Lega vrta za zelenjavo ali rože je na kmečki domačiji ponavadi blizu hiše, nekatere gospodinje pa negujejo podobne vzorce zasaditve zelenjave in cvetja tudi na oddaljenih njivah (Horjulska dolina). Na razmeroma majhnih mestnih zemljiščih ima vrt mesto ponavadi povsem ob hiši in zavzema večji del nepozidanega dela pripadajočega zemljišča. Za vrt lastniki izbirajo predvsem prisojne lege, kar pa v urbaniziranem okolju ni vedno mogoče. V teh pogojih je velikost vrta odvisna od velikosti hiši pripadajočega zemljišča; mnogo razsežnejši so vrtovi na podeželju v sestavu kmečkih domov, kjer velikost določajo potrebe gospodinjstva po zelenjavi, najzgodnejših gomoljnicah, stročnicah, dišavnicah in drugih hitro rastočih rastlinskih vrstah. V urbaniziranih krajih je razširjeno vrtičkarstvo na mestnih, občinskih ali zasebnih zemljiščih, ki jih lastniki oddajajo v najem zainteresiranim posameznikom, ki na takšnem najetem vrtu pridelajo večino zelenjave in cvetja za lastno gospodinjstvo. Ponekod se vrtičkarji združujejo v interesna združenja (npr. Kuntakinte v Velenju). Ponekod na Štajerskem in Koroškem poznajo zlasti ob kmečkih hišah poleg velikih vrtov tudi manjše, ki merijo od 2×3 do 3×3 metre; ograjeni so z nizko iz vej (Muzej na prostem Pleterje) ali žice pleteno ograjo. Zasajeni so z okrasnimi rožami ali izbranimi zelišči in dišavnicami, ki jim prija zavetna lega. Zasaditev velikih zelenjav- nih vrtov se na Slovenskem razlikuje od pokrajine do pokrajine, saj imajo na rast rastlin močan vpliv klima, prisojna oziroma osojna lega doma in nadmorska višina. Različen je tudi sistem razporeditev vrtnih poti in grednih površin in način zalivanja v primeru suše. Ponekod imajo na vrtovih vodne zbiralnike (cisterne) s strešno kapnico, večina lastnikov zaliva rastline z vodo iz vodovoda, ponekod se je še obdržalo tovorjenje vode v sodih iz bližnjih potokov, rek in vodnih izvirov (Bela krajina). V bližini slovenskih mest se prebivalstvo že desetletja ukvarja s pridelovanjem zelenjave in cvetja za lastno prodajo na mestni tržnici ali neposredno na domu. V Krakovem in Trnovem v Ljubljani so se razvile izvorne oblike velikih vrtov, pogosto z dvignjenimi gredami, kjer je vsaka zasajena z eno vrsto zelenjave oziroma cvetja. Tipologijo razdelitve in izrabe parcel določa osnovna oblika zemljišča; prevladuje nizanje podolgovatih gredic, na katerih vrtičkarji sadijo zelenjavo, stročnice, čebulnice, gomoljnice in rože, na prodnatih tleh pogosto postavijo vodnjake (v zemljo zabita cev) ali prestrezajo deževnico. Ob hišnih zelenjavnih vrtovih so znani tudi sadni vrtovi z nekaj jablanami, češnjami, hruškami, slivami idr. sadnim drevjem. Posebna oblika prodaje vrtnin z domačega vrta, povezana z nabiralništvom, se je razvila v Slovenski Istri, ker Šavrinke že leta zelenjavo, dišavnice, zelišča in cvetje prodajajo v Trstu. Posebna oblika vrtov je nasad zdravilnih rastlin ali lekarniški vrtov, ročno obdelan kos zemlje za gojenje zdravilnih rastlin. Takšni vrtovi so bili okoli gradov in samostanov (Kostanjevica na Krki, Stična, grad Lisičje, Olimje). Po letu 1990 se je močno povečalo zanimanje za grajsko in samostansko kulturo in zaradi turistične

ponudbe so na območju obnovljenih kulturnih spomenikov oživili nekdanje zeliščne vrtove (Ptujski grad, Olimje, samostan Žiče), ki poleg pridobivanja zelišč postajajo tudi učilnice v naravi.

Prim.: SEL 2004; Vodušek 1976

7. Skica

